

оперативно-розсыкная деятельность / Е.В. Селина. – Краснодар, 2003. – 44 с.

8. Хохлов В. В. Судебная медицина: Руководство / В.В. Хохлов, Л. Е. Кузнецов. – Смоленск, 1998. – 796 с.

УДК 343.236.1

В.М. Бурдін

СПІРНІ ПИТАННЯ СТАДІЇ ЗАМАХУ В ОКРЕМИХ ВИДАХ ЗЛОЧИНІВ

У статті розглянуто проблемні питання замаху в окремих видах злочинів. Обґрунтовано висновок про те, що особливості стадії замаху на злочину зумовлюються не тільки конструкцією складу злочину, але й особливостями фактичного вчинення злочинного діяння.

Ключові слова: злочин, закінчений злочин, замах на злочин, незакінчений злочин, стадії злочину.

В статье рассмотрены проблемные вопросы покушения в отдельных видах преступлений. Аргументирован вывод о том, что особенности стадии покушения на преступление обуславливаются не только особенностями конструкции состава преступления, но и особенностями фактического совершения преступного деяния.

Ключевые слова: покушение, преступление, оконченное преступление, неоконченное преступление, стадии преступления.

The problematic issues of different crime types attempts are disclosed in the article. The conclusion on the fact that the stages of attempt to complete a crime peculiarities are defined not only by the construction of body of the crime, but although by the peculiarities of committing the crime is substantiated.

Key words: crime, completed crime, attempts to commit a crime, inchoate crime, stages of crime.

У теорії кримінального права неоднозначно вирішується питання про можливість замаху у різних видах злочинів, залежно від конструкції складу, особливостей вчинення суспільно небезпечного діяння та інших чинників. Так, зокрема, Л. С. Шутяк зазначає, що теоретично замах можливий на будь-який злочин, який може бути вчинений з прямим умислом. Водночас, на його думку, зважаючи на складність доказування, у правозастосовній практиці практично не трапляються випадки кваліфікації діянь як замаху на вчинення злочинів шляхом бездіяльності, злочинів з "усіченим" складом та у так званих деліктах створення небезпеки [1, С. 6]. Деякі вчені вважають, що конструкція складу злочину не визначає можливості замаху на злочин і допускають можливість замаху на злочини не тільки з матеріальним, але й з формальним складом [2, с. 373-374]. На думку інших науковців, замах неможливий на ті злочини, до об'єктивної сторони яких входить лише одна обов'язкова ознака - діяння. Обґрунтовується це, як правило, тим, що коли таке діяння ще не розпочало вико-

нуватися, то виникає лише готування до злочину, коли ж воно виконане - виникає одразу закінчений злочин [3, С. 176]. Аналізуючи можливість замаху на злочини з формальним складом, окремі дослідники вважають, що замах неможливий лише на ті злочини з формальним складом, які належать до різновидів так званих усічених складів [4, С. 197].

Вважаємо, що на особливості моменту закінчення злочину впливають не тільки особливості конструкції його складу. Адже на тривалість злочину насамперед впливають інші чинники, зокрема, тривалість у часі суспільно небезпечного діяння, особливості об'єкта кримінально-правової охорони, а також механізм заподіяння такому об'єкту шкоди. Також конструкція складу злочину не визначає можливості замаху на відповідний злочин. Для злочинів із формальним складом і навіть для так званих усічених складів злочинів все одно характерна певна тривалість суспільно небезпечного діяння в часі. При цьому в низці випадків саме його тривалість визначає особливості створення загрози об'єктам кримінально-правової охорони. В цьому аспекті треба погодитися з думкою тих учених, які не тільки допускають можливість замаху на злочини з формальним складом, але й уточнюють при цьому, що можливість замаху на злочин із формальним складом визначається насамперед фактичною тривалістю злочинного діяння [5, С. 116].

Так, наприклад, такий злочин, як розбій, склад якого, як правило, називають усіченим, також триває певний період часу і цілком можна уявити ситуацію, коли він буде перерваний з причин, які не залежать від винного. Наприклад, винний ззаду замахнувся палицею для удару по голові потерпілому з метою заволодіння його майном, але сторонній перехожий заблокував удар. На наш погляд, у таких випадках діяння винного потрібно кваліфікувати як замах на розбій. Можливість замаху на злочини з формальним складом доводиться також з урахуванням можливої помилки винного в об'єкті посягання, знаряддях злочину або фактичних ознаках діяння. Так, зокрема, якщо особа помилково вважає, що носить з собою бойову вогнепальну зброю, яка насправді є непридатною для стрільби, є всі підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності за замах на вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України. Аналогічна ситуація, коли винний помиляється щодо придбаного ним речовини, яку вважає наркотичним засобом. Навіть під час вимагання можливий замах, адже і вимога триває певний період у часі. Наприклад, винний поштою надіслав потерпілому листа з вимогою про передачу йому майна і відповідними погрозами, проте лист було знищено до того, як його прочитав потерпілий. Наведений приклад також свідчить про замах на вимагання, яке деякі вчені також відносять до усічених складів злочинів.

Ураховуючи специфіку формування суспільної небезпеки в злочинах, які передбачають серед обов'язкових ознак настання певних наслід-

ків, замах на них виникне, якщо реалізацію злочинного наміру винного було перервано з причин, незалежних від його волі, до моменту настання відповідних наслідків, а, отже, реального спричинення шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Щодо злочинів, суспільна небезпека яких не визначається настанням певних наслідків, замах на них виникне в тих випадках, якщо реалізацію злочинного наміру винного було перервано з причин, незалежних від його волі, до моменту остаточного створення діянням загрози спричинення істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Звісно, йдеться про реалізацію злочинного наміру у діянні, яке є ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину.

В кримінально-правовій літературі спірне питання про те, чи можливий замах у формі пасивної поведінки - шляхом бездіяльності. Певним чином загострюється ця проблема неточною позицією законодавця в чинному КК України. Так, у ч. 1 ст. 15 КК України під час формулювання загального поняття замаху на злочин застосовується термін "діяння", що дає підстави для висновку про те, що замах на злочин можливий і у формі дії, і у формі бездіяльності. Водночас у ч. 2 ст. ч. 3 ст. 15 КК України під час визначення понять закінченого та незакінченого замаху на злочин законодавець використовує термін "дія", що дозволяє зробити протилежний висновок.

У теорії кримінального права з приводу зазначеної проблеми були висловлені різні точки зору. Так, зокрема, свого часу М. С. Таганцев відстоював положення про те, що замах на злочин можливий лише у формі дії. Обґрунтовував свою думку вчений тим, що злочинна бездіяльність завжди залежить від настання певних умов, найчастіше певного моменту часу, а тому вся діяльність особи, яка передує цьому моменту, є байдужою, а з настанням цього моменту одразу виконується певний склад злочину [6, С. 548-549].

Інші вчені вважають, що замах можливий і у формі пасивної поведінки особи [7, С. 34]. Погоджуючись із тим, що замах на злочин можливий шляхом бездіяльності, А. В. Наумов вважає, що аргументація такого висновку повинна ґрунтуватися винятково на розумінні сутності пасивної поведінки, яка є ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину, оскільки будь-яка активна поведінка, яка передувала бездіяльності, для вирішення цього питання не має кримінально-правового значення [8, С. 278]. Підтримуючи думку про можливість вчинення замаху на злочин шляхом бездіяльності, В. О. Навроцький вважає, що попереднє вчинення дії, спрямованої на те, щоб ухилитися від очікуваної поведінки, є реалізацією злочинного наміру і початком виконання об'єктивної сторони певного злочину. Тому, на думку вченого, помилкова теза про те, що вся діяльність особи до моменту, коли вона зобов'язана була діяти, є, з точки зору кримінального права, байдужою. Це, тим очевидніше, вважає В. О. Навроцький, стосовно посягань, які полягають в ухиленні від виконання покла-

деного обов'язку, коли акту бездіяльності неодмінно передуює певна активна поведінка [3, С. 176-177].

Аналізуючи вказану проблему, на нашу думку, насамперед необхідно зазначити те, що для злочинів, об'єктивна сторона яких полягає в бездіяльності, характерно те, що реалізація об'єктивної сторони розпочинається лише в момент виникнення у винного обов'язку вчинити певну дію. До того, як в особи виникне відповідний обов'язок, об'єктивної сторони складу не існує. Тому неточною вважаємо позицію В. О. Навроцького, який вважає, що попереднє вчинення дії, спрямованої на те, щоб ухилитися від очікуваної поведінки, є реалізацією злочинного наміру і початком виконання об'єктивної сторони певного злочину. Водночас помилковою, на наш погляд, є і позиція А. В. Наумова, який стверджує, що вся активна поведінка, яка передувала бездіяльності, не має кримінально-правового значення. Якщо для об'єктивної сторони складу злочину характерна пасивна поведінка особи, то попереднє вчинення особою дії не може розглядатися як початок реалізації об'єктивної сторони, навіть, якщо така дія була необхідною умовою вчинення бездіяльності. Проте така попередня активна поведінка особи цілком може розглядатися як готування відповідного злочину.

Що ж до проблеми про те, чи можливий замах на злочин у формі бездіяльності, ми підтримуємо думку тих учених, які дають позитивну відповідь на це питання. Адже в більшості випадків, конструюючи склади злочинів, ознакою об'єктивної сторони яких є бездіяльність, законодавець вказує і на злочинні наслідки, запобігти яким повинна була особи своєю активною поведінкою. Отож, за бездіяльністю визнається такий же спричиняючий характер, як і за дією. Тож цілком можна змоделувати ситуацію, коли особа свідомо не вчиняла певну дію, яка від неї вимагалася, бажаючи настання суспільно небезпечного наслідку, настанню якого все ж таки перешкодили інші особи. Наприклад, особа свідомо вирішила не надавати допомогу потерпілому, який опинився в небезпечному для життя стані, і не повідомляти про такий стан належним установам чи особам, усвідомлюючи реальну можливість спричинення потерпілому тяжкого тілесного ушкодження. В таких випадках, на нашу думку, є всі підстави притягувати винного до кримінальної відповідальності за замах на злочин, передбачений ч. 1 ст. 136 КК України "Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані", якщо запобігти спричиненню тяжкого тілесного ушкодження вдалося завдяки своєчасному втручання інших осіб.

З урахуванням можливої помилки щодо фактичних ознак, яким характеризується злочинна поведінка особи, замах можливий і в тих злочинах, які вчиняються у формі бездіяльності, об'єктивна сторона яких не передбачає обов'язкове настання суспільно небезпечних наслідків. Наприклад, особа вважає, що для незаконного зберігання їй передали наркотичний засіб, в той час як фактично отримана нею речовина до таких

не належить. Вважаємо, що в таких випадках є всі підстави притягувати особу до кримінальної відповідальності за замах на злочин, передбачений ч. 1 ст. 309 КК України "Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту".

В науковій літературі була висловлена думка про те, що замах неможливий на злочини, які пов'язані із заподіянням шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця. Найперше пояснюється така позиція тим, що вказані посягання, як вважають прихильники такої позиції, вчиняються з непрямым умислом, що згідно з чинним КК України виключає кримінальну відповідальність за замах на злочин [3, С. 173-174; 1, С. 6].

На нашу думку, питання про вид умислу в зазначених посяганнях доволі дискусійне. Звісно, і при необхідній обороні, і при затриманні особи, яка вчинила суспільно небезпечне посягання, заподіяння шкоди не є самоціллю особи, яка реалізує відповідне право на оборону чи затримання. Заподіяння шкоди в таких випадках виступає проміжною метою, реалізуючи яку особа намагається досягти іншої, суспільно корисної мети, – припинити або відвернути суспільно небезпечне посягання або затримати особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Однак, навіть така поетапність у реалізації особою відповідних цілей не виключає можливість установа прямого умислу на заподіяння шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила суспільно небезпечне посягання. Так, наприклад, особа з метою припинення кишенькової крадіжки стріляє злодію в голову з вогнепальної зброї і вбиває його на місці. В таких випадках заподіяння смерті особи також було проміжною ціллю для реалізації кінцевої мети – припинення посягання на власність. Водночас характер учинених для захисту дій однозначно свідчить про наявність прямого умислу щодо заподіяння смерті. Отже, теоретично можна змодельувати ситуацію замаху при перевищенні меж необхідної оборони, коли особа зробила постріл в область голови кишенькового крадія, але промахнулася.

Єдиний наслідок, який, на нашу думку, виключає можливість установа прямого умислу при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця, – це смерть. Адже під час затримання злочинця обов'язковою метою є доставлення його у відповідні органи влади. Зрозуміло, що йдеться про доставлення злочинця живим із метою подальшого притягнення його до кримінальної відповідальності. Наявність бажання заподіяти смерть особі під час її затримання виключає постановку зазначеної мети, а отже, на нашу думку, виключає і підстави для застосування відповідної обставини, яка виключає злочинність діяння.

Обірунтування виключення кримінальної відповідальності за замах на злочин, який пов'язаний з заподіянням шкоди при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, не

може відбуватися з урахуванням положень про малозначність. Адже застосування навіть тих коефіцієнтів скорочення максимального покарання за замах на злочин, які передбачені в ч. 3 ст. 68 КК України, все одно дозволяє стверджувати про те, що суспільна небезпека відповідних посягань існує. Наприклад, під час застосування відповідного коефіцієнту скорочення за теоретично можливий замах на умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, отримана межа максимально можливого покарання у виді позбавлення волі на певний строк є більшою за його загальну мінімальну межу, передбачену в ч. 2 ст. 63 КК України. Таким чином, замах на злочин, пов'язаний з заподіянням шкоди при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, теоретично можливий. Крім того, законодавець допускає реальну можливість призначення покарання особі за його вчинення, що не дозволяє стверджувати про малозначність відповідних діянь.

На нашу думку, вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за замах на злочин, пов'язаний з заподіянням шкоди при перевищенні меж необхідної оборони чи перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця, повинно відбуватися з урахуванням існуючого в ч. 3 ст. 36 та ч. 2 ст. 38 КК України поняття перевищення меж необхідної оборони або відповідно заходів, необхідних для затримання злочинця. Адже в ч. 3 ст. 36 КК України вказується, що перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту. Під перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, в ч. 2 ст. 38 КК України визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці затримання. Отже, факт перевищення меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, а також відповідальність за заподіяння шкоди при такому перевищенні пов'язується винятково з реально завданою шкодою об'єктам кримінально-правової охорони. Оскільки замах на злочини, передбачені в ст.ст. 118, 124 КК України, виключає реально настання наслідків у виді смерті або тяжкого тілесного ушкодження, з урахуванням положень ч. 3 ст. 36 та ч. 2 ст. 38 КК України формально немає підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності за такий замах. Питання про те, чому так сформульовані ч. 3 ст. 36 та ч. 2 ст. 38 КК України, потребує окремого дослідження, але сьогодні такою є позиція законодавця.

Неоднозначно в науковій літературі вирішується питання про те, чи можливий замах на злочини, до обов'язкових ознак суб'єктивної сторони яких законодавець відносить стан сильного душевного хвилювання. Як зазначає В. О. Навроцький, неможливість замаху на злочини, які вчиня-

ються в стані сильного душевного хвилювання, пояснюється тим, що для суб'єктивної сторони відповідних складів злочинів характерним є наявність непрямого умислу [3, С. 175-176]. Протилежної позиції дотримується М. Д. Дякур, на думку якої замах можливий і в злочинах із так званім афектованим умислом [9, С. 535]. На думку О. І. Парога, особа, яка знаходиться в стані сильного душевного хвилювання, може діяти і з прямим, і з непрямим умислом. Відтак учені фактично визнає можливість замаху на злочини, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони яких є стан сильного душевного хвилювання [10, С. 102].

Вирішення вказаного питання, на нашу думку, повністю залежить від того, з яким видом вини можуть вчинятися злочини, для яких характерний стан сильного душевного хвилювання. Незважаючи на те, що викремлення певних етапів учинення злочину можливе у злочинах із будь-яким видом вини, вище вже було обґрунтовано положення про те, що в чинному КК України законодавець цілком правильно вважає, що суспільну небезпеку мають лише ті етапи незакінченого злочину, який вчиняється з прямим умислом.

Розглядаючи особливості психічних процесів особи, яка перебуває в стані сильного душевного хвилювання, деякі вчені вважають можливим установлення в такому стані не тільки умисної, але й необережної форми вини [11, с. 92, 96]. Розвиваючи цю думку, А. В. Байлов, вважає, що у випадках, коли посягання на життя чи здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання, здійснюються через необережність, підставою виключення кримінальної відповідальності в таких випадках є недостатньо високий ступінь суспільної небезпечності таких діянь [12, с. 12].

На наш погляд, питання про можливість установлення окремих видів вини щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані сильного душевного хвилювання, повинно вирішуватися насамперед з урахуванням психологічних характеристик такого стану. З цього приводу нам видається правильною думка тих учених, які вважають, що в такому стані особа здатна усвідомлювати лише найближчі наслідки своєї діяльності, адже діє в таких випадках більшою мірою імпульсивно внаслідок звуженого стану свідомості [13, С. 12]. Суттєвою характеристикою будь-якого стану сильного емоційного напруження є те, що цей стан, як правило, супроводжується діями. Загальмованість вищих відділів кори головного мозку призводить до вияву назовні автоматизмів, тобто неконтрольованих дій, які мають стереотипний імпульсивний характер. У стані сильного душевного хвилювання окреме бажання, яке раптово виникло, дає стрімку розрядку в діях, свідоме врахування всіх наслідків і виваження мотивів унеможливується, дія втрачає характер вибіркового акта. Дії в такому стані хаотичні, виникають як наслідок загального збудження; вони вириваються з людини, а не регулюються нею, наче проходять через неї, а не походять від неї [13, С. 12-13].

З огляду на таку характеристику емоційних станів, які охоплюються поняттям стану сильного душевного хвилювання, можна стверджувати, що для особи, яка перебуває у такому стані, не характерне раціональне передбачення настання саме певного наслідку від учинення суспільно небезпечного діяння. Діючи в такому стані спровокованої самим потерпілим агресії, винний бажає заподіяти кривднику будь-яку шкоду, не передбачаючи її конкретний розмір, що зумовлюється звуженням свідомості, а це, своєю чергою, виключає наявність прямого умислу. З урахуванням положення про те, що стадії незакінченого злочину мають кримінально-правове значення лише в злочинах, які вчиняються з прямим умислом, у контексті розглядуваної проблематики немає потреби окремо досліджувати питання про те, чи можливе встановлення необережних видів вини, якщо особа перебувала в стані сильного душевного хвилювання. Проте свого часу ми вже обґрунтовували положення про те, що для злочинів, які вчиняються в стані сильного, можливе встановлення лише непрямого умислу, що виключає кримінальну відповідальність за стадію замаху [14, С. 136-141].

Щодо ознак суб'єктивної сторони замаху в теорії кримінального права неоднозначно вирішується питання про можливість замаху на злочин із двома формами вини. Аналізуючи КК Російської Федерації, в якому вказані види злочинів, у цілому віднесені до умисних злочинів, Ю. Є. Пудовочкін вважає, що замах на такі злочини можливий не тільки з формальної, але й з фактичної точки зору [15, С. 176]. Протилежну позицію обґрунтовує В. О. Навроцький, який вважає, що замах у таких злочинах неможливий з огляду на наявність серед ознак суб'єктивної сторони відповідних складів одного з видів необережної форми вини [3, С. 178].

На наш погляд, позиція російського законодавця, який в цілому пропонує визнавати такі злочини умисними, доволі спірна. Меншою мірою вона не відповідає загальновизнаному принципу тлумачення усіх сумнівів на користь особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Адже, якщо в ознаках суб'єктивної сторони відповідного складу злочину є ознаки і умисної, і необережної форми вини, вже виникає сумнів про віднесення такого складу злочину до умисного чи необережного. Не вирішуючи цю проблему по суті, оскільки це сягає за межі предмета нашої публікації, зазначимо, що, на нашу думку, немає підстав притягувати до кримінальної відповідальності за замах на злочини з двома формами вини. Звісно, найперше у цьому випадку йдеться про формальний аспект цієї проблеми. Адже відповідного до чинного КК України замах на злочин можливий лише з прямим умислом. Отже, щодо тих ознак об'єктивної сторони складу злочину, ставлення до яких передбачає будь-який вид необережної форми вини, з формальної точки зору замах не може виникати. В таких випадках особа може підлягати кримінальній відповідальності лише за замах на ту частину злочину з двома формами вини, щодо якої можна встановити наявність прямого умислу.

Нагадаємо, що теоретично стадії злочину можна виокремлювати у будь-якому злочині, незалежно від виду вини, з яким він учиняється. І в цьому контексті не можемо погодитися з позицією вчених, які вважають юридично немисливим замах на злочин, який вчиняється з необережності [6, С. 546-547]. Водночас ми підтримуємо позицію законодавця в чинному КК України, який вважає, що стадії вчинення злочину мають самостійне кримінально-правове значення, тобто наділені усіма ознаками злочину, лише в тих випадках, коли злочин вчиняється з прямим умислом. Відтак у злочинах із двома формами вини замах на злочин із формальної точки зору неможливий. Однак у таких випадках винний підлягатиме кримінальній відповідальності за замах на злочин, об'єктивні ознаки якого повністю тотожні тій частині об'єктивних ознак злочину з двома формами вини, психічне ставлення до яких виявляється у прямому умислі. Наприклад, кримінальна відповідальність за заповдіння умисного тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), наставатиме лише у випадку закінченого злочину. Водночас, якщо кваліфікація діянь винного як замах на ч. 2 ст. 121 КК України не можлива, то його діяння в таких випадках необхідно кваліфікувати як замах на ч. 1 ст. 121 КК України (замах на умисне тяжке тілесне ушкодження).

Що ж до проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за замах на злочини, вчинені з необережності, то вона може бути вирішена у спосіб конструювання законодавцем складів злочинів, які передбачають так звані делікти створення небезпеки, необхідність розширення яких вже давно обґрунтовується в науковій літературі. Наприклад, якщо відповідальний працівник житлово-експлуатаційної кантори забув закрити на дорозі каналізаційний люк, то, очевидно, що такі діяння є суспільно небезпечними і створюють реальну загрозу заповдіння шкоди іншим особам незалежно від того, що такий люк можуть своєчасно закрити інші працівники. Іншими словами, для підтвердження суспільної небезпеки такої поведінки не обов'язково, щоб якась людина потрапила у такий люк. Натомість, поки що згідно з чинним КК України притягти таку особу до кримінальної відповідальності можна буде лише у випадку спричинення реальних наслідків життю чи здоров'ю потерпілого.

По-різному в теорії кримінального права вирішується питання про те, як кваліфікувати діяння особи, яка вчинила замах на злочин, діючи при цьому з так званим неконкретизованим чи альтернативним умислом. У науковій літературі стверджується, що для неконкретизованого умислу характерно те, що винний передбачає лише видові ознаки можливих наслідків свого діяння, які не індивідуалізовані в його свідомості. На відміну від неконкретизованого умислу, для альтернативного умислу характерно передбачення винним можливості настання двох чи більше конкретно-визначених наслідків або можливість спричинення шкоди одному з декількох об'єктів, які охоплюються свідомістю особи [10, С. 103-104].

Щодо кваліфікації діянь особи, яка вчинила замах, діючи з неконкретизованим умислом, із різною аргументацією, але вченими все ж таки сформована певна спільна позиція. Так, зокрема, ще М. С. Таганцев вважав, що в таких випадках діяння особи потрібно кваліфікувати за найлегшим із наслідків, який охоплювався умислом винного, обґрунтовуючи свою позицію необхідністю тлумачити усі сумніви в доведеності вини на користь особи, яка вчинила злочин [6, С. 548]. Пізніше ця точка зору з відповідною аргументацією була підтримана й іншими вченими [3, С. 181]. Аналогічної позиції щодо кваліфікації замаху при неконкретизованому умислі дотримуються й інші науковці, але наводячи при цьому дещо іншу її аргументацію. Так, зокрема, О. І. Рагог вважає, що особливості психологічних процесів неконкретизованого передбачення наслідків при невизначеному умислі зумовлюють висновок про відсутність суб'єктивних підстав для кваліфікації замаху за наявності такого умислу за найтяжчим із можливих наслідків [10, С. 104]. Подібну аргументацію наводить і Н. Ф. Кузнецова, яка вважає, що замах при неконкретизованому умислі діяння особи потрібно кваліфікувати за мінімально можливою шкодою, що зумовлюється тим, що неминучість саме такої шкоди передбачалося винним, а усі інші наслідки перебували поза сферою чіткого передбачення [2, С. 372-373].

На нашу думку, під час вирішення цього питання до уваги необхідно брати насамперед особливості психічних процесів, в яких виявляється ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків, яке в теорії кримінального права позначають "неконкретизованим умислом". Треба зазначити, що при так званому неконкретизованому умислі винний сприймає як неминучий лише мінімальний з можливих наслідків, саме він і є безпосередньо бажаним результатом його злочинної діяльності. Щодо ж до інших можливих наслідків у винного немає чіткого передбачення їх настання – вони сприймаються ним лише як потенційно реально можливі і допустимі в конкретній ситуації. У таких випадках можемо говорити про своєрідне розділення психічного ставлення винного до різних наслідків.

У зв'язку з цим не можемо погодитися з позицією О. І. Рагога, який вважає, що законодавцем вичерпно названі види умислу, а всі інші види, які виділяють у теорії кримінального права, по суті є нічим іншим як підвидами прямого і непрямого умислу [10, С. 35]. Адже у випадку так званого неконкретизованого умислу до мінімально можливих наслідків, які сприймаються винним як неминучі і бажані, можна говорити про наявність прямого умислу, а щодо інших наслідків, на нашу думку, можна стверджувати про непрямий умисел. Таке розуміння особливостей психічного ставлення особи до свого діяння та його наслідків при неконкретизованому умислі дозволяє обґрунтувати і кваліфікацію діянь винного в таких випадках як за замах на мінімальну передбачувану ним шкоду. Адже тільки до таких наслідків при неконкретизованому умислі можна стверджувати про наявність прямого умислу.

Також зазначимо, що при розумінні неконкретизованого умислу неправильно було би стверджувати про те, що спектр наслідків, які охоплюються умислом винного, абсолютно неконкретизований. Так, зокрема, на нашу думку, не зовсім точний приклад неконкретизованого умислу при крадіжці наводить В. О. Навроцький, коли стверджує, що при викраденні сейфу злодій, не знаючи наперед, скільки у ньому грошей, сподівається викрасти все, що там є. Відтак скоєне, вважає вчений, залежно від фактичної шкоди може кваліфікуватися і як дрібне викрадення, і значна крадіжка, і вчинена у великому розмірі, і в особливо великому розмірі [3, С. 170]. Сумнівів немає в тому, що при вчиненні злочину з неконкретизованим умислом діяння винного будуть кваліфіковані за фактично завданою шкодою. Питання в цьому випадку виникає про те, як кваліфікувати діяння особи, яка, діючи з таким умислом, не змогла з причин, незалежних від її волі, заподіяти шкоду? Адже якщо вважати, що при неконкретизованому умислі альтернативність можливих наслідків взагалі немає меж, то кримінальна відповідальність особи, яка вчинила замах із таким умислом, завжди виключатиметься. Однак, такий підхід нам видається помилковим. Для змісту неконкретизованого умислу характерним є те, що особа завжди чітко передбачає мінімально бажану для неї шкоду, яка, на її думку, обов'язково буде спричинена її суспільно небезпечним діянням і власне заради якої особа і йде на вчинення злочину.

Проектуючи таке розуміння змісту неконкретизованого умислу на конкретні приклади, зокрема крадіжку, зазначимо, що при викраденні чужого майна злодій, як правило, не знає точно розмір викраденого, проте це не означає, що його неконкретизованим умислом охоплюється викрадення від однієї копійки до мільйона (а за "доброї" злодійської вдачі і більше). Крадій завжди сподівається на певний мінімальний бажаний для нього розмір шкоди, заради якого він готовий ризикнути. І з огляду на це навряд чи можна стверджувати, що злодій готовий ризикувати заради викрадення декількох копійок чи навіть гривень. Обираючи собі жертву, особа сподівається на цілком реальні обставини, які вказують на те, що вона зможе заволодіти майном у тій мінімальній кількості, яка бажана для винного, і заради отримання якого він готовий ризикувати.

Адже складно уявити ситуацію, що злодій намагається викрасти майно із сейфу і при цьому розраховує, що його здобичку може бути кілька гривень. У цьому випадку те, що крадій спрямовує свої зусилля на сейф, свідчить про те, що його умислом охоплюється заволодіння майном на суму, як мінімум, для кримінально караної крадіжки. При цьому такий розрахунок винного цілком виправданий, оскільки така схованка, як сейф, використовується зазвичай для зберігання значних сум грошей чи іншого цінного майна. Зрештою, і жодний кишеньковий злодій не полізе до кишені особи, яка корпається в смітнику. Отож, під час вирішення питання

про кваліфікацію діянь особи, яка вчинила замах із так званим неконкретизованим умислом, необхідно особливо ретельно досліджувати питання про мінімально передбачувану і бажану шкоду, яка охоплювалась умислом винного. Адже передбачення винним саме такого розміру шкоди у такому випадку і визначатиме межі кримінальної відповідальності за замах.

Не менше дискусійне у літературі питання про кваліфікацію замаху при так званому альтернативному умислі. Розглядаючи альтернативний умисел, як вид прямого визначеного умислу, деякі вчені вважають за необхідне кваліфікувати діяння винного у випадку вчинення ним замаху за наявності такого умислу за найтяжким із наслідків, який охоплювався свідомістю особи [10, С. 103]. Розвиває цю позицію у дисертаційній роботі Л. С. Шутяк, який вважає, що кваліфікація замаху при альтернативному та невизначеному умислі повинна забезпечувати ставлення у вину найбільш суспільно небезпечного злочину, який особа могла вчинити, оскільки все те, що особа не передбачає, знаходиться поза межами її умислу, натомість усе, що людина передбачає і чого меншою чи більшою мірою бажає, становить зміст прямого умислу [1, С. 6]. Протилежну позицію висловлює В. О. Навроцький, який з огляду на необхідність тлумачення усіх сумнівів на користь особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, як і при неконкретизованому умислі, пропонує кваліфікувати діяння винного у випадках замаху з альтернативним умислом за найменшою шкодою, яка могла бути спричинена, і охоплювалася умислом особи [3, С. 181].

На нашу думку, вирішення цієї проблеми цілком залежить від розуміння змісту тих психічних процесів, які відбуваються під час вчинення злочину з альтернативним умислом. Звісно, якщо погодитися з тим, що альтернативний умисел є різновидом прямого умислу, є підстави для того, щоб інкримінувати винному при замаху з таким умислом найтяжчий з наслідків, який він передбачав. Однак висновок про те, що альтернативний умисел є різновидом прямого умислу, нам видається доволі спірним. Адже альтернативність передбачення є свідченням того, що винний не впевнений в тому, який саме наслідок може бути спричинений його діяннями. Водночас, у такому випадку, як і при неконкретизованому умислі, особа передбачає неминучість настання мінімального з альтернативних наслідків, на обов'язкове настання якого і сподівається під час вчинення суспільно небезпечного діяння.

Вважаємо, що зміст передбачення наслідків при альтернативному умислі, хоч і більш конкретизований, проте все ж таки мало чим відрізняється від неконкретизованого умислу. В цьому випадку також можна стверджувати, що і так званий альтернативний умисел, як і неконкретизований, є штучною науковою конструкцією, яка охоплює різне психічне ставлення особи до наслідків свого діяння. В психічному змісті альтернативного умислу також одночасно поєднуються елементи прямого і не-

прямого умислу. Щодо мінімального неминучого, а, отже, бажаного для винного наслідку можна говорити про наявність прямого умислу, а щодо інших альтернативних наслідків, на нашу думку, є всі підстави стверджувати про психічне ставлення, яке охоплюється поняттям непрямого умислу. Саме таке розуміння психічного змісту при альтернативному умислі дозволяє вирішити питання про кваліфікацію замаху з таким умислом. Оскільки прямий умисел у таких випадках характерний лише до мінімального наслідку, з передбачуваних винним, кваліфікація замаху при альтернативному умислі також повинна відбуватися саме за цим мінімальним наслідком, неминучість настання якого передбачалася особою.

Використана література:

1. Шутяк Л.С. Кримінальна відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України / Л. Шутяк: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. - Львів, 2012. - 18 с.
2. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1: Учение о преступлении: Учебник для вузов / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. - М.: Изд-во ИКД "Зерцало-М", 2002. - 624 с.
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник / В. Навроцький. - К.: Хрінком Інтер, 2006. - 704 с.
4. Николаева О.Н. Назначение наказания за неоконченное преступление / О. Николаева // Вестник Удмурдского университета. - 2005. - № 6. - С. 194-202.
5. Тер-Акопов А.А. Преступление и проблемы нефизической преступности в уголовном праве / А. Тер-Акопов. - М.: ЮРКНИГА. - 480 с.
6. Таганцев Н.С. Русское уголовное право / Н. Таганцев. - Тула: Автограф, 2001. - Т. 1 - 800 с.
7. Энциклопедия уголовного права. - Издание профессора Малинина, СПб. - Т. 5: Неоконченное преступление, 2006. - 464 с.
8. Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 1. Общая часть. - 3-е изд., перераб. и доп. / А. Наумов. - М.: Юрид. лит., 2004. - 496 с.
9. Дякур М.Д. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину / М. Дякур // Держава і право. - 2008. - № 39. - С. 532-537.
10. Рагог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А. Рагог. - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. - 304 с.
11. Шавгулидзе Т.Г. Аффект и уголовная ответственность / Т. Шавгулидзе. - Тбилиси: Изд-во "Мецниереба", 1973. - 216 с.
12. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання / А. Байлов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. - Х., 2004. - 20 с.
13. Ситковская О.Д. Аффект: кримінально-психологічне дослідження / О. Ситковская. - М.: ООО Издательство "Юрлитинформ", 2001. - 240 с.
14. Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання / В. Бурдін. - Львів: ПАІС, 2006. - 200 с.

15. Пудовочкин Ю.Е. Учение о преступлении: избранные лекции. – 2-е изд., испр. и доп. / Ю. Пудовочкин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 280 с.

УДК 343.163.005.336.1

П.М. Каркач
М.Й. Курочка

**КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
КООРДИНАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОКУРАТУРИ**

У статті аналізуються поняття та критерії ефективності координаційної діяльності прокуратури як одного з важливих напрямів її функціональної діяльності, висловлюється позиція авторів щодо змісту координаційної роботи органів прокуратури.

Ключові слова: *прокурор, нагляд, координація, досудове розслідування, кримінальне переслідування.*

В статье анализируются понятие и критерии эффективности координационной деятельности прокуратуры как одного из важных направлений ее функциональной деятельности, высказывается позиция авторов относительно содержания координационной работы органов прокуратуры.

Ключевые слова: *прокурор, надзор, координация, досудебное расследование, уголовное преследование.*

The article analyzes the concept and criteria of effectiveness of the coordination activities of the Prosecutor's office as one of the important directions of its functional activities, expressed the position of the authors regarding the content of the coordination work of the prosecution authorities.

Key words: *Prosecutor, oversight, coordination, pre-trial investigation, prosecution.*

Актуальність дослідження питань ефективності координаційної діяльності прокуратури обумовлена активізацією зусиль законодавця щодо оновлення правової бази організації і діяльності цього правозахисного органу. Проблематика оцінки ефективності роботи прокуратури була предметом наукової уваги В.Л. Давиденка, В.С. Зеленецького, І.М. Козьякова, М.В. Косюти, М.В. Руденка, Г.П. Середи та інших, водночас досліджень, проведених із врахуванням майже річної практики роботи прокурорів в умовах КПК України 2012 року недостатньо, що й обумовлює доцільність її аналізу в межах представленої праці.

Метою даною статті є теоретичне осмислення критеріїв ефективності координаційної діяльності прокуратури.

Термін "ефективність" походить від латинського "ефект", який у перекладі означає результат, наслідок якихось дій. Ефективним слід рахувати все те, що приводить до бажаних наслідків і є дієвим. Визначення поняття ефективності у юридичній літературі слід розглядати з різних позицій. Одні автори визначають ефективність норм права як ступінь досягнення мети правових приписів [1, 19], інші – як ступінь досягнення мети закону при максимальній економії матеріальних ресурсів, енергії, часу [2,